

INTERFERENȚE ÎNTRE SIMBOL ȘI CATEGORIE ESTETICĂ ÎN GRAFICĂ DE CARTE A ARTISTULUI PLASTIC ISAI CÂRMU

Victoria Rocaciuc,
conferențiar cercetător, doctor în studiul artelor,
Academia de Științe a Moldovei

Simboluri lirice, tragice, dramatice, de comedie, patetice și grotești au format diapazonul estetic, dar și structura intrinsecă a graficii de carte a lui Isai Cârmu. Această gamă largă de categorii de simboluri artistul a reușit să o abordeze datorită designului și ilustrării operelor clasice române și străine, literaturii pentru copii, poveștilor popoarelor lumii, basmelor și poeziei populare autohtone. În toate lucrările ilustrate, artistul a știut să perceapă cu precizie și să sublinieze grafic esența emoțională a textului. De aceea, probabil, mai puțin importantă pentru creația lui Isai Cârmu a fost problema reflectării exacte a obiectelor sau imaginilor, a oglindirii directe a realității. Graficianul a exercitat sarcina reflectării esenței lucrurilor și caracterelor personajelor, fără a urmări orbește narațiunea.

Cuvinte-cheie: *grafica de carte, imagine, simbol, metaforă, grotesc.*

Lyrical, tragic, dramatic, comedic, pathetic and grotesque symbols formed the aesthetic range and intrinsic structure of Isai Cârmu's book graphics. This wide range of categories of symbols the artist has been able to address due the design and illustration of works of Romanian and foreign classics, children's literature, the peoples of the world story, local folk tales and poetry. In all illustrated works, the artist was able to perceive accurately and emphasize graphic the emotional essence of the text. Therefore, probably, for Isai Cârmu's creation was less important issue of accurate reflection of objects or images, direct mirroring of reality. The designer has exercised the task of reflecting the essence of things and characters without blindly following the narrative.

Key-words: *book graphics, image, symbol, metaphor, grotesque.*

Ideea că teoria estetică și teoria artei sunt părți complementare ale unui singur simbolon este una tot mai vehiculată la ora actuală [1], ceea ce, în arta *graficii de carte*, permite clasificări ale *simbolului* [2, p. 138-145] izvorâte din categoriile estetice sau complementate cu acestea. Astfel, în studierea și clasificarea *graficii de carte*, se disting *simbolul* liric, *simbolul* poetic, *simbolul* tragic, *simbolul* dramatic, *simbolul* grotesc, comic sau ironic, *simbolul* patetic

etc. *Grafica de carte* a mai multor artiști remarcabili confirmă o atare interpretare.

În cele ce urmează, ne vom referi la opera lui Isai Cârmu care a ilustrat peste 500 de cărți [3, p. 8], fiind un exemplu de productivitate fără precedent în domeniu. Cărțile prezentate artistic de graficianul Isai Cârmu copleșesc prin dezinvoltură, libertate plastică și lipsă de decorativism nejustificat. În cele mai reușite lucrări ale sale, graficianul a tins să unească elementele vizuale cu cele de design, aducând cărților un aspect artistic integru, accentuând *imaginea* artistică [4, p. 10], evitând reflectarea directă a personajelor, obiectelor sau fenomenelor și utilizând diverse mijloace, soluții artistice și tehnici grafice.

Grafica de carte a lui Isai Cârmu din perioada timpurie a creației sale, ca și prezentarea grafică a mai multor artiști de carte moldovenească din etapa matură, chiar și cea tardivă a perioadei sovietice, a avut un aspect monocrom de execuție în alb-negru, amintind uneori de tradiția clasică veche a gravurilor și a manuscriselor medievale. Tehnica în care a lucrat artistul a fost tuș, penel, peniță în cazul operelor scriitorilor contemporani sau gravură pentru ilustrarea lucrărilor din literatura clasică universală și română, eposul național autohton sau opera literară aservită ideologiei din perioada sovietică.

Chiar în cadrul primei încercări de a prezenta artistic cartea lui Anatol Ciocanu „Sărutul soarelui” („Cartea moldovenească”, 1965) transpare tendința lui Isai Cârmu de a reflecta *imaginea* artistică prin diverse procedee schematice, apropiind-o de semnul sau *simbolul* ce accentuează esența nevăzută a lucrurilor și a personajelor, fără aderarea la descriptivism și urmărirea directă a narațiunii. Executând coperta cărții, artistul a redus mijloacele sale plastice până la linii de contur negru al figurii și alb al soarelui pe un fondal ocru galben. Același principiu cromatic l-a repetat în caligrafierea denumirii și numelui autorului cărții, pentru a oferi direcții semantice de tratare a operei lui Anatol Ciocanu.

Au urmat și cărți la comandă socială: V. Banîkin „Povestiri despre Ceapaev”, „Lumina”, 1966; „Intrare în baladă” în alcătuirea lui S. șleahu și A. Cozmescu, „Lumina”, 1967 și „Numele tău aprinde zorii” (1969, Colecția Muzeului Național de Artă al Moldovei). Toate trei ilustrate cu utilizarea unor variate principii și tehnici grafice.

În prima, linia fină aduce *imaginii* artistice a cărții un element de lirism, în cea de a doua – *imaginile* în acuarelă pe foaie umedă creează nuanțe narative în cadrul ilustrațiilor, iar cele simbolice de pe coperta 1 și coperta 4 sunt pline de patetism. Linogravurile tonale ce ilustrează cartea „Numele tău aprinde zorii” formează conținutul dramatic al *imaginilor* artistice, subiectul fiind reflectat de anumite principii narative.

Prin identificarea, înțelegerea și analiza compoziției textelor, graficianul propune formule proprii ale structurilor de design, accentuând în mod *metaforic*,

alegoric sau parabolic simbolismul textual. *Simbolul* patetic unește categorial esența grafică a prezentării cărților la comandă socială.

Isai Cârmu a practicat cu succes și grafică satirică, creând șarje și caricaturi, care au fost publicate în reviste prestigioase din România. Succese în domeniu le-a atins și în cadrul afișului [6, p. 89]. Laconismul imaginilor de afiș sau *metafora* umoristică și *grotescul* proprii caricaturilor au parcurs și în ilustrațiile cărților prezentate artistic de Isai Cârmu, în metodele și procedeele specifice manierei sale de creație. Lucru ce poate fi observat în ilustrațiile sale pentru la Arkadi Gaidar „Maliciș-Kibaliș” (1973) și „Piatră caldă” (1975), „Anecdote gabrovene” în versiunea lui Ștefan Fartunov și Petru Prodanov (1978, 1984), dar și alte lucrări originale. În prima și ultima dintre ele autorul folosește tehnicile și principiile genului caricaturist pentru a reda sensul figurativ al imaginii artistice din esența textului, în cea de a doua recurge la metodele picturii de gen. Cu principiile proprii picturii de șevalet, scene de gen, se aseamănă soluțiile plastice utilizate în prezentarea artistică a cărții „Ministrul bunelului” (1972) de Spiridon Vangheli ș.a. Subordonând materialul plastic tipului de ediție, artistul experimenta liber, conștient, cu pasiune și se baza pe accentuarea cât mai spontană a planului emotiv.

Emoțiile pozitive a reușit să le transmită și personajelor din desenele pentru cartea lui Dumitru Matcovschi „Hora Mare” (1979), unde insectele și animalele stilizate iscusit și vesel, se percep conform viziunilor unui copil. Grafica pentru cartea „Pâinea” (1977) de Liviu Damian se reduce la caracterul robust, tăiat al formelor și la apropierea de artă populară, ca o interpretare grafică și, totodată, decorativă a acesteia.

Sobru, dar într-un mod diferit de celelalte, graficianul a redat inscripțiile de pe coperta și supracoperta monografiei lui C. Popovici „Eminescu. Viața și opera” (1976). Aici, fontul sau caracterul de litere se face mai subțire, mai alungit, aidoma Luceafărului care tinde în sus. Mai târziu, revenind la creația lui M. Eminescu („Opere alese”, 1980; „Opere”, 1981; „Luceafărul”, 1989), artistul l-a văzut pe geniul literar în *imaginea* unui filosof trist, șocat de soarta tragică a lumii și a omului. Liniile subțiri din desenele sale subliniază caracterul efemer al vieții. În creația lui Isai Cârmu drama și tragedia subliniază esența lirică a operei eminesciene.

Succes i-au adus și ilustrațiile pentru creația lui Gr. Vieru consacrată mamei, în care trei imagini (figuri de stil): a mamei, a fiicei și a femeii care poartă în sine viitorul, reprezintă cercul etern al vieții sau spirala simbolică a existenței umane. Caracterele personajelor, ca și cum așternute pe hârtie, anatomia detaliilor este condiționată de perspectiva abia sesizabilă. Artistul se va reîntoarce la această imagine și în anii 1990. Caracteristicile mărite ale feței, ochilor și mâinile, tonuri transparente aurii, totul este subordonat imaginii unei Madone moldovenești tipice stilistic artei sovietice din anii 1970-1980.

Pe lângă creația cu caracter național (lucrări ale scriitorilor contemporani și clasici ai literaturii române), care, desigur, este cea mai bogată și mai valoroasă parte a creației lui Isai Cârnu, se evidențiază capodopere ale literaturii universale ilustrate de artist. Printre ele „Lirica” de Francesco Petrarca (Editura „Cartea Moldovenească”, 1975) și „Corabia nebunilor” de Sebastian Brant (Editura „Literatura Artistică”, 1979). Pentru ambele publicații autorul a creat o serie de gravuri, combinate reușit în spiritul secolelor XIV–XV și ideatic, compozițional și estetic congruente cu această literatură. Aceste și alte lucrări în interpretarea grafică a lui Isai Cârnu („O mie și una de nopți”, 1977; 1982 „Cântecul general”/ „Canto general”, în 1976, și „100 sonete despre dragoste” de Pablo Neruda, „Anecdote gabrovene” în versiunea lui Ștefan Fartunov și Petru Prodanov 1978, 1984, dar și alte lucrări originale) păstrează adierea timpului, în care este accentuată starea spirituală a personajelor.

„Corabia nebunilor” a fost tradusă în limba germană de jos în 1497, și, în același timp, în latină. Pe versiunea latină sau bazat traducerile în franceză (1498) și engleză (1509) ce au influențat semnificativ literatura de specialitate și gândirea din epoca renascentistă. Au urmat versiunile flamandă (1500) și olandeză (1548). „Corabia nebunilor” a fost retipărită de mai multe ori în diferite limbi, așa încât până la sfârșitul secolului al XVII-lea se cunosc cca 30 de ediții. Stilistica gravurilor medievale, inclusiv a celor germane, pătrunde în ilustrațiile lui Isai Cârnu pentru cartea „Corabia nebunilor”, acum păstrată la Muzeul Național de Artă al Moldovei. În 1997, Isai Cârnu va reveni la ilustrarea acestei opere a lui S. Brant, dar deja în presă periodică, adăugând imaginilor rafinate apropiate de simbol în prima variantă elemente de peisaj sau de compoziție de gen în cea de a doua.

Printre lucrările literaturii universale ilustrate de Isai Cârnu se remarcă „Poezii” și „Și Nordica ta liră ...” de A. Pușkin, „Sufletele moarte” de N.V. Gogol, „Hamlet” de Shakespeare, „Faust” de Goethe, „Taica Goriot” de Honore de Balzac, creația lui Schiller, Jack London, Thomas Mann, Karel Čapek, Istvan Erken, colecțiile „Poeți italieni”, „Poezie americană”, „Opere alese” de Ernest Hemingway, „Măreța simplitate” de Jose Marti, „Castelul”, „Procesul” de Franz Kafka și multe altele. Majoritatea se deosebesc prin coperti originale, de fiecare dată irepetabile.

În cartea „Toot, maiori și alții” (1976) de Istvan Erken, „Bai Ganiu” de Aleco Constantinov și „Anecdote gabrovene” de Ștefan Fartunov și Petru Prodanov (1974, respectiv 1978) liniile pierd caracterul epic, caracterul maiestuos, nu vibrează, ca înainte, fără limite, în șir întins, dar devin relaxate, rotunjite și moi portretizând caracterele și chipurile personajelor configurate ca și cum pentru a accentua prostia și neatenția. Dispare caracterul reținut al compozițiilor de odinioară. Spațiul hârtiei este umplut, cu distracție și ușurință, de *imagini* generalizate și detalii corespunzătoare. Caracterul literelor și aici este subordonat

naturii ilustrării. *Imaginile* și compozițiile devin *grotești*, ironice sau comice, reflectând capacitatea artistului de a glumi prezentând artistic cărțile de astfel de gen.

Prezentarea artistică a cărții lui Liviu Damian „Pâinea”, „Lumina”, 1976 (a doua ediție: „Cartea moldovenească”, 1977) se referă la categoria simbolurilor epico-patetice, cea a lui Alecu Russo „Cântarea României” (1998) are la bază exprimarea pateticului. Conotații lirico-epice sesizăm în ilustrarea cărților lui Ion Creanga „Făt-Frumos, fiul Iepei” (1987), Vasile Alecsandri („Eu Doina cânt ...: Omagiul lui Vasile Alecsandri”, 1978; „Opere”, 1991) etc. Înțelepciunea „Fabulelor” lui Alexandru Donici (1988) comportă prezența elementelor ironice, *grotești*, totodată, emanând căldura sufletească și emoțională a relațiilor între personaje. Psihologia relațiilor este redată aici prin abordarea genurilor portretist și animalier. În cadrul ilustrațiilor, Isai Cârnu accentuează că oamenii și animalele trăiesc emoții identice.

Într-un mod original, artistul tratează *imaginile* artistice și figurile de stil din romanele lui Ion C. Ciobanu „Cucoara” („Cartea moldovenească”, 1975), „Voci pe oglinda apei” („Literatura artistică”, 1981) și „Podgoreni” („Literatura artistică”, 1982), unde pune accent pe diverse principii de abordare a vieții cotidiene: imaginile copertelor, ilustrațiilor, forțaturile din aceste cărți reprezintă genurile artei de șevalet. Pe lângă scene de gen (în alb-negru), natură statică, peisaj (acuarelă color), artistul recurge la compoziția decorativă și *simbolică* noncromatică sau la cea de o singură culoare cromatică. *Simbolurile* naturii, peisajul, portretul și figura umană prezentate separat, aglutinat (lipite voit în mod creativ) sau în compoziții de gen se includ în prezentările cărților lui Pavel Darie „Revenire”, versuri, „Literatura artistică”, 1977; Ion Vatamanu, „De ziua frunzei”, „Literatura artistică”, 1977 și „Secunde și munți”, versuri și poem, „Literatura artistică”, 1983; James Aldridge, „O soluție sportivă”, „Literatura artistică”, 1977 etc. În cea din urmă simbolul calului, prezent în mai multe ilustrații, a căpătat și nuanțe narative. Elemente specifice afișului, care pot fi tratate și la nivel de simboluri, transpar pe coperta și ilustrațiile la cartea lui Pavel Boțu „Ornic”, 1978.

La categoria de portrete-simbol se referă imaginile de pe coperta și șmuțtitlul cărții lui L. Grossman „Dostoievski”, „Cartea moldovenească”, 1976 ș.a., consacrate personalităților din literatură rusă sau clasică românească.

Soluția de *imagini* triptice organizate vertical o propune la prezentarea poveștilor orientale „O mie și una de nopți” („Literatura artistică”, 1982), în care compozițiile expresive din mijloc sunt susținute de cele schematică din părțile de sus și de jos.

Elemente floristice aduse până la medalion sunt incluse în ilustrarea cărții Verei Malev „Scrieri alese” („Literatura artistică”, 1984). Metamorfozele liniei de pe copertă și din interiorul cărții de Valentin Roșca, „Scrieri alese”

(„Literatura artistică”, 1987) descoperă două formule diferite de creare a imaginii pe direcția simbolului pe copertă și pe direcția portretistică în reprezentarea autorului cărții.

Cu trecerea timpului, I. Cârmu va menționa: „Dragostea mea a fost, este și va fi până la sfârșitul vieții culoarea”. Această capacitate o va explora în creație mai cu seamă către anii 1990-2000, ilustrând literatură pentru copii, abecedare, povești și colecția „Biblioteca Școlarului” (Editura „Litera”), în care virtuozitatea maestrului atinge cele mai înalte niveluri. Și totuși a reușit să creeze multe lucrări valoroase în varianta noncromatică, tonală, de negru pe alb, demonstrând tot diapazonul emoțiilor, trăirilor și gândurilor redade în textele autorilor de diferite etnii care au scris în diverse genuri literare.

Elementul crochiului, expresia unui desen rapid, care, la prima vedere, poate crea impresia unui exercițiu „frivol”, denotă mai degrabă experiența și spiritul unui căutător de formule și expresii originale, la hotarul între imagine dramatică și lirică, tonală și liniară, concepută cu multă pasiune, atenție și finețe. Cele mai reușite imagini aduse plastic până la aspect de semn sau simbol vădesc talentul, abilitățile expresive, caracterul spontan valorificat în mod conștient, înalta ținută artistică și estetică a operei lui Isai Cârmu.

În general, grafica de carte a lui Isai Cârmu se bazează pe un caracter de design auster, fără înfrumusețări și detalii inutile sau neînsemnate. Autorului îi este proprie capacitatea inerentă de a obține efectul dorit prin explorarea posibilităților emoționale ale culorilor, dar și, în funcție de esența tematică a lucrării, prin recurs la versiuni în alb-negru, conștientizând în mod clar necesitatea utilizării obligatorii a *imaginilor* policrome sau monocrome.

Ilustrațiile și prezentarea artistică a cărților în creația lui Isai Cârmu oferă un prilej de analiză a multitudinii formulelor și principiilor de corelare, a interferențelor între diverse genuri sau domenii în cadrul realizării *imaginii* artistice și *simbolului*, a concepției generale sau designului unor cărți de diferit tip și destinație. Linia plastică a căpătat la el aspecte *simbolice*, iar culoarea a nuanțat și mai pregnant aceste trăsături.

De o importanță constantă pentru artist a fost reînnoirea principiilor de tratare și interpretare grafică a textelor literare. În alegerea unor forme originale de prezentare artistică, recurgea la tehnici grafice variate, lucra în creion, tuș, peniță, acuarelă, pastel, guașă, cărbune, sanguină. A apelat la tehnicile monotipiei, pointe seche, xilogravurii, colajului. A folosit diferite combinații și tehnici mixte: acuarelă, pastel, guașă; tuș, acuarelă; pastel, acuarelă, creion, etc. În definitiv, una dintre cele mai importante sarcini pentru grafician a fost crearea unui format de carte funcțional, convenabil (comod) [7, p. 8, 14]. În cadrul prezentării cărților de diferit tip, Cârmu a abordat cu succes portretul, peisajul, natura statică, compoziția de gen, figura desnudă, genul animalier etc. Este curios să urmărim interferența acestor genuri cu tehnicile practicate pentru

atingerea unor conotații estetice și simbolice. Crearea schemelor de legătură între acestea va servi cercetărilor de viitor.

Lirica, tragedia, drama, comedia, patosul și *grotescul* au format diapazonul estetic și cel *simbolic* al *graficii de carte* a lui Isai Cârmu. A reușit să abordeze o gamă largă de categorii și *simboluri* datorită designului și ilustrării operelor clasicilor români și străini, a literaturii pentru copii, a poveștilor popoarelor lumii, a basmelor și poeziei populare autohtone. În toate lucrările ilustrate, artistul a știut să perceapă cu precizie și să sublinieze grafic esența emoțională a textului, să opereze virtuos cu toate genurile plastice: portretul, peisajul, figura desnudă, natura statică, genul animalier etc. Pentru creația lui Isai Cârmu a fost mai puțin importantă problema redării exacte a obiectelor sau *imaginilor*, a ogîndirii directe a realității. Artistul a exercitat sarcina reflectării esenței lucrurilor și caracterului personajelor, fără a urmări orbește narațiunea. În orice tip de publicații, s-a bazat pe compoziția și arhitectonica lucrării văzute în întregime.

Graficii de carte a lui Isai Cârmu, în toate etapele de creație, pentru reflectarea *simbolului* i-au fost specifice abordarea principiilor de design, gustul, rafinamentul și cultura înaltă a prezentării artistice.

Bibliografie:

1. DE MAN, P. Semn și simbol în estetica lui Hegel. **În:** *Idea, artă+societate*, nr. 29, 2008. Disponibil pe Internet: <http://idea.ro/revista/?articol=541&q=ro/node/40> [citat la: 10 noiembrie. 2015].
2. ROCACIUC, V. Câteva considerații preliminare (cu caracter bibliografic) referitoare la abordarea noțiunii de „simbol” în teoria artei moderne și contemporane: cazul graficii de carte. **În:** *Arta* 2015.
3. *Arta de a fi... în artă. Dincolo de cortină.* **În:** Flux: ed. de vineri, 2000, 14 aprilie.
4. БРЫНЗЕЙ, Б. Художники молдавской советской книги. Кишинэу: Лумина, 1977.
5. Album. Исай Кырму. Книжная графика. Составление и макет И. Кырму. На румынском и русском языках. Вступительная статья Е. Лунгу. Перевод с румынского В. Балтаг. Кишинэу: Литература артистикэ, 1982, 70 п.
6. MIRON, S. (alcătuitor). Isaie Cârmu. Biobibliografie. Biblioteca Națională a Republicii Moldova. Chișinău, BNRM, 2010.
7. АКУЛОВА, Р. (составитель), Книжная графика Молдавии. На румынском и русском языках. Кишинэу: Литература артистикэ, 1986.